

ОСВІТА І НАУКА — ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Пропозиції НАПН України до Стратегії людського розвитку

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-3>

КРЕМЕНЬ

Василь Григорович

доктор філософських наук,
професор, дійсний член
(академік) НАН України і
НАПН України, президент
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

ЛУГОВИЙ

Володимир Іларіонович

доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України,
перший віце-президент
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

САУХ

Петро Юрійович

доктор філософських наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України,
академік-секретар Відділення
вищої освіти Національної
академії педагогічних наук
України, м. Київ, Україна

Анотація. На основі аналізу сучасної ролі освіти і науки для стійкого людського розвитку в контексті інноваційного типу прогресу обґрунтовано стратегічні цілі та завдання на довгострокову перспективу з формування людського потенціалу і капіталу в Україні. Аргументовано, що національні сфери освіти і науки в умовах глобальної конкуренції об'єктивно набувають ключового значення для характеру і ефективності суспільного поступу, економічного зростання, формування інноваційної людини. Систематизовано цілі, завдання і заходи у сферах освіти і науки, важливі для забезпечення людського розвитку.

Ключові слова: людський розвиток; інноваційний тип прогресу; освіта; наука; інноваційна людина; стратегія.

Інноваційний тип сучасного прогресу імперативно вимагає формування інноваційної людини з опорою насамперед на випереджальний розвиток освітньої і наукової сфер. Відставання від світових тенденцій у цих сферах негативно позначається на рівні людського потенціалу і капіталу, а відтак і на розвитку держави та суспільства загалом.

За результатами дослідження провідного аналітичного центру Атлантична рада (Atlantic Council) стан людського розвитку в Україні є досить складним: населення стрімко скорочується і старіє; народжуваність значно нижча за рівень, необхідний для простого відтворення населення; частка працездатного населення зменшується; зростає

трудова міграція, особливо Україна втрачає інтелектуальний капітал; відбувається погіршення здоров'я громадян та якість їхньої освіти. Це зокрема зумовлює дефіцит інноваційного людського капіталу в усіх галузях економіки.

Незважаючи на те, що людський капітал як умова розвитку зазначається у середньострокових планах пріоритетних дій Уряду та Верховної Ради України, його провідна роль у соціально-економічних процесах фактично нівелюється.

Тому країні потрібна кардинальна зміна парадигми розвитку, перехід на модернізовані принципи стратегічного планування, в основі яких лежать висока якість життя населення, національного людського потенціалу і капіталу. Необхідні системна концепція та комплексна Стратегія людського розвитку, включно з формуванням людського капіталу, які мають стати ядром Нової стратегії розвитку України.

Що стосується формування інноваційної людини, інноваційного людського потенціалу і капіталу, то в будь-якій країні це пріоритетно відбувається за рахунок підвищення якості освітніх і наукових інститутів, рівня кваліфікації робочої сили. Зокрема, дослідження, проведені під егідою ЮНЕСКО, виявили, що освіта на 60% впливає на рівень доходу людини, відтак на якість життя.

Система освіти, як і кожна суспільно-економічна сфера, базується на трьох основних складниках:

- 1) інституційна складова (насамперед, нормативно-правове забезпечення);
- 2) мережа закладів освіти, органи управління у сфері освіти, інші учасники освітньої діяльності, які забезпечують функціонування системи;
- 3) механізми та інструменти регулювання відносин між усіма зацікавленими сторонами.

Базові індикатори результатів роботи закладів освіти України щороку визначають МОН і Держстат України і подають у вигляді статистичних даних, що свідчать як про певні позитивні тенденції, так і про серйозні проблеми в освіті.

Якщо оцінювати кількісні показники освіти (охоплення освітою, тривалість навчання, чисельність дорослого населення із середньою та вищою освітою, відсоток бюджетних витрат на освіту), то Україну можна називати країною зі значним людським потенціалом і капіталом.

Але якщо оцінювати якісні параметри, то висновки часто будуть незадовільними. У реальності ситуація з якістю знань, умінь, інших компетентностей є проблемною, а розуміння поняття висо-

коосвіченої робочої сили не повною мірою відповідає вимогам сучасного ринку праці, потребам суспільства і особи.

По-перше, є значні проблеми з освітою дітей раннього та дошкільного віку. Ця освітня ланка потребує системних перетворень, пов'язаних із новими вимогами до освіти дітей від народження, діяльності закладів дошкільної освіти, усіх учасників освітнього процесу — суспільства, педагогів і психологів, дітей та їхніх батьків.

По-друге, не менш складними є виклики для загальної середньої освіти. Зокрема, гострою проблемою для українських шкіл останніми роками став рівень викладання природничо-математичних дисциплін, брак підготовки школярів до вступу в заклади вищої освіти. Зниження якості української освіти знайшло відображення у результатах зовнішнього незалежного оцінювання 2020 р.

По-третє, суттєві нарікання викликає якість підготовки випускників закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Огляди міжнародних освітанських проєктів, спрямованих на оцінку інноваційної компетентності, здатності застосовувати знання і навички у нестандартних або нових ситуаціях професійного чи повсякденного характеру, свідчать про необхідність істотного підвищення якості підготовки фахівців в Україні. Згідно із міжнародним дослідженням «Навички із зайнятості та продуктивності праці» (The Skills Towards Employment and Productivity, STEP), здійсненим Світовим банком, понад 60% роботодавців не задоволені рівнем фахової підготовки, з них майже 70% не задоволені практичними навичками працівників. Система вищої освіти повільно реагує на сучасні і перспективні потреби бізнес-середовища, ринку праці, суспільства.

Не кращою є ситуація в науці. Науковий потенціал України майже виключений з економічного процесу суспільства. В Україні до цього часу домінує відтворення третього технологічного укладу. Наукоємність промислового виробництва не перевищує 0,3%, зменшується частка високотехнологічної продукції у структурі ВВП. Державне фінансування науки у 2016–2019 рр. становило лише 0,16–0,17% ВВП, тобто у 10 разів менше, ніж визначено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (у 1992 р. ця частка була 0,74%, або у 4,5 разу більше), що контрастує з політикою фінансування науки у розвинутих країнах. Неконкурентоспроможною є заробітна плата

вчених. Наприклад, середня її величина в НАПН України після підвищення у цьому році становить 9,2 тис. грн (за середньої у Києві 17,1 тис. грн та в Україні — 12 тис. грн). 3-поміж європейських країн Україна — аутсайдер за часткою дослідників серед населення.

Сучасна вітчизняна освіта й наука в контексті збалансованого людського розвитку мають відповідати на три ключових виклики:

- Підвищення якості людського потенціалу і капіталу в умовах надшвидких технологічних змін.
- Створення освітньо-наукової основи для масштабної технологічної модернізації, цифрової трансформації і підвищення продуктивності праці.
- Забезпечення соціальної стійкості в умовах високої невизначеності майбутнього й прискорених змін в економіці та житті суспільства.

З огляду на зазначене основними стратегічними цілями і завданнями освіти й науки мають бути такі.

I. Освіта дітей раннього та дошкільного віку

Стратегічна ціль: кожна дитина повинна мати доступ до якісної ранньої дитячої та дошкільної освіти.

Основні завдання:

- щорічне зростання показника охоплення дітей раннього віку (0-2 років) якісною освітою в сім'ї та у відповідних закладах освіти;
- зростання частки 3-5-річних дітей, які здобувають освіту в закладах дошкільної освіти;
- розвиток мережі закладів дошкільної освіти державної та приватної форм власності;
- забезпечення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дітей;
- наукове і методичне забезпечення освіти дітей раннього та дошкільного віку. Підвищення компетентності педагогічних працівників як умови якісної освіти.

II. Середня освіта

Стратегічна ціль: створення умов для реального забезпечення рівного доступу всіх здобувачів до якісної освіти на основі їхніх здібностей, тобто дотримання принципу дитиноцентризму. При цьому випускники шкіл мають бути самодостатніми, творчими та креативними, з ґрунтовними знаннями та життєвими й загальноосвітніми компетентностями.

Основні завдання:

- продовження до повного завершення системної реформи повної загальної середньої освіти, що передбачає запровадження нової її структури із 12-річним терміном здобуття освіти, модерні-

зації змісту освіти відповідно до державних стандартів початкової, базової та профільної середньої освіти, кардинальне оновлення організації освітнього процесу на концептуальних засадах Нової української школи;

- створення на регіональному і загальнодержавному рівнях оптимальної мережі закладів загальної середньої освіти з відповідною навчально-матеріальною базою, здатною задовольнити освітні запити і потреби кожного учня відповідно до його обдарувань і схильностей, здібностей і майбутніх життєвих планів;

- модернізація освітнього процесу на основі інноваційних методик і технологій навчання з широким використанням можливостей цифровізації інформаційно-освітнього середовища, диверсифікації форм здобуття повної загальної середньої освіти впродовж життя, забезпечення розвитку талантів і здібностей учнів;

- здійснення комплексного наукового і методичного супроводу трансформаційних процесів у початковій, базовій та профільній середній освіті, систематичного моніторингу їх ефективності та визначення перспективних напрямів розвитку повної загальної середньої освіти в контексті світових і європейських тенденцій;

- формування висококваліфікованого корпусу педагогічних працівників для повної загальної середньої освіти шляхом удосконалення підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти, здійснення постійного професійного розвитку працюючих педагогів, підвищення престижу педагогічної професії, забезпечення високого рівня оплати праці вчителів.

III. Професійна (професійно-технічна) і фахова передвища освіта

Стратегічна ціль: випускники закладів базової і профільної середньої освіти мають широкий вибір для здобуття якісної професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти із подальшим працевлаштуванням.

Основні завдання:

- забезпечення зростання до 50% випускників закладів базової середньої освіти, які обирають професійну (професійно-технічну) та фахову передвищу освіту;

- створення укрупнених багатопрофільних і багаторівневих закладів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти із сучасним обладнанням;

- розроблення сучасного нормативно-правового забезпечення навчання учнів і студентів

закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти за змішаною (дистанційною) і дуальною формами навчання;

- розроблення законодавчого забезпечення функціонування при закладах професійної (професійно-технічної) освіти центрів консультування з професійної кар'єри, бізнес-центрів тощо;
- створення професійних співтовариств (асоціацій) викладачів і тренерів, що дасть змогу поширювати професійно-педагогічний досвід розвитку професійної компетентності педагогічного персоналу;
- забезпечення щорічного зростання відсотка випускників закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти, працевлаштованих в Україні за фахом;
- щільна взаємодія закладів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти із реальним виробництвом.

IV. Вища освіта

Стратегічна ціль: випускники закладів вищої освіти є конкурентоспроможними фахівцями на сучасному ринку праці.

Основні завдання:

- забезпечення механізмів і шляхів підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти України;
- оптимізація мережі закладів вищої освіти, створення укрупнених регіональних університетів;
- здійснення щорічного моніторингу потреб у фахівцях, зайнятих у сферах, що вимагають вищої освіти;
- забезпечення науково обґрунтованої різниці в оплаті праці осіб з вищою освітою та осіб без такої освіти;
- забезпечення можливостей і мотивації особистого професійного розвитку викладачів;
- упровадження нової моделі державного фінансування закладів вищої освіти як складової їх економічної діяльності.

V. Наука

Стратегічна ціль: українські вчені мають належні умови для досліджень, інтегровані у світовий науковий простір і здійснюють зростаючий вплив на розвиток країни.

Основні завдання:

- забезпечення законодавчо визначених норм фінансування наукової сфери щодо відсотка ВВП, конкурентоспроможності заробітної плати та досягнення середньоевропейської кількості дослід-

ників у розрахунку на чисельність працюючих у країні;

- розроблення і запровадження концепції конкурентоспроможної якості наукових досліджень, її моніторингу, оцінювання та вдосконалення;
- реформування діючих механізмів проведення наукової експертизи та розроблення правових засад мотивації експертної діяльності наукових працівників;
- розроблення гнучкої системи оцінювання наукової діяльності з урахуванням специфіки галузей науки, зокрема соціогуманітарного знання, а також міждисциплінарних і міжгалузевих досліджень;
- збільшення питомої ваги видатків на фінансування наукових проєктів, грантових і стипендіальних програм для молодих вчених у загальному обсязі державного бюджету на науку;
- зміцнення науково-дослідницької бази, створення центрів колективного користування обладнанням, доступ до яких матимуть вчені незалежно від того, в яких наукових організаціях чи закладах вищої освіти вони працюють;
- скасування фінансових і митних обмежень, що призводять до неефективного витрачання коштів (дозвіл на прямі закупівлі за кордоном та безмитне ввезення науково-лабораторного обладнання і матеріалів та ін.);
- створення умов для інтеграції наукових установ до європейського та світового дослідницьких просторів, у яких вчені матимуть можливість доступу до провідних дослідницьких інфраструктур, грантів на реалізацію права академічної мобільності;
- розроблення конкретних заходів щодо стимулювання академічної еміграції і відтоку талантів шляхом гідного фінансування розвитку сучасної наукової інфраструктури, сприяння престижності та привабливості наукової і науково-педагогічної діяльності.

Світовий досвід свідчить, що умовою подолання технологічного відставання країни є розвинена система генерації знань, заснована на ефективній національній освіті та потужних наукових дослідженнях і розробках. Для здійснення інноваційного прориву Україна має обґрунтувати та впровадити концепт освітньої і наукової пріоритетності, який означає, що процеси створення та розповсюдження продуктів науки і освіти як ключових драйверів збалансованого розвитку суспільства, економіки, людини, повинні отримати виняткову протекцію держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Закон України «Про повну загальну середню освіту». (2020, 16 січня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
- Закон України «Про фахову передвищу освіту». (2019, 6 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>
- Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». (2015, 26 листопада). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Державна служба статистики України. (1998-2020). <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Парламентські слухання «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки». (2019, 22 лютого). *Відомості Верховної Ради*, (8), 18.
- Грیشнова, О.А. (2001). *Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки*. Київ: Товариство «Знання», КОО.
- Кремень, В.Г. (2005). *Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. Київ: Грамота.
- Кремень, В.Г., & Ільїн, В.В. (2020). *Людина у викликах цивілізації: від минулого — до майбутнього: Людина. Освіта. Соціум*: монографія. Київ: Грамота.
- Луговий, В.І. (2020). Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-1>
- Мамонов, І. (2013). Поняття «сталий людський розвиток»: управлінський аспект. *Теорія та історія державного управління*, 3(18), 28-35. http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_3_6
- Саух, П.Ю. (2017). Вища освіта в очікуванні майбутнього ренесансу: Проблеми і перспективи. Український контекст. In *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)*. Київ: Видавничий дім «Сам».
- Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. (2017). 2-ге вид. Львів: Кальварія. <http://ukraine2030.org/uk/book>
- Kalymon, B., & Havrylyshyn, O. (2018, July 26). *Why Is Ukraine Still So Poor?* Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-is-ukraine-still-so-poor/>
- Sanchez Puerta, M.L., Valerio, A., Hoftijzer, M., Rizvi, A., & Avato, J. (2016). *Skills Towards Employment and Productivity (STEP) Employer Survey. Snapshot-2016. Highlights from Six Low and Middle-Income Countries*. The World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25185>

EDUCATION AND SCIENCE — THE BASIS OF INNOVATIVE HUMAN DEVELOPMENT

Proposals of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine to the Human Development Strategy

Vasyl Kremen

DSc in Philosophy, Professor, Full Member (Academician) of NAS of Ukraine and NAES of Ukraine, President, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Volodymyr Lugovyi

DSc in Education, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, First Vice-President, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Petro Saukh

DSc in Philosophy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Academician Secretary of the Division of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The strategic goals and tasks for the long term perspective in creating human potential and capital in Ukraine are grounded based on the analysis of the current role of education and science for sustainable human development in the context of innovative type of progress. It is argued that the national spheres of education and science under the global competition acquire objectively the key importance for the nature and effectiveness of social progress, economic growth, innovative person development. The goals, tasks and measures in the spheres of education and science which are important for human development ensuring are systematized.*

Keywords: *human development; innovative type of progress; education; science; innovative person; strategy.*

Дата публікації: 12 листопада 2020 р.